

MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCEDE
AHLAK VE İKTİDARIN KURULUŞU

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

OTTO

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	13
MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCEDE AHLAK -İLÂHÎ BUYRUK İLE İNSAN DOĞASI ARASINDAKİ MUTABAKATIN TEORİSİ-	
1. Giriş	17
2. Değerin Kaynağı Sorunu: Ahlakî Fiillerin Temellendirilmesi	19
3. Değer Hükümlerinde Zorunluluğun Kaynağı	20
4. Ahlakî Epistemoloji: İyi ya da Kötünün Bilgisi	23
4.1. Ahlakî Gerçekçilik/Objektif Moralite	24
4.2. İlahî Buyruk/Ahlakî İradecilik/Teistik Sübjektivite	25
4.3. İlahî Nesnecilik	26
5. Ahlakî Fiillerin ve Hükümlerin İhbarî (İlahî Buyruk) ve İnşai (İnsani) Boyutu	27
6. Fiilin Ahlakî Doğası; İyi ya da Kötü Oluşu	27
7. Fiillerde İyilik-Kötülük (Husn-Kubh) ve Aklın Hâkim Rolü	28
8. Aklın Kognitif Gücü, Korelasyon Değeri ve Ahlakî Sonuç Çıkarma Kapasitesi	32
9. Ahlakî Failin Doğası	33
10. Ahlakî Failin Sebeplere Etki Eden Doğası	34
10.1. Özgür İrade	34
10.2. Kudret/İstitâat	36
10.3. Özgür İrade, Kudret ve Ahlakî Fiil	40
10.4. İnsanın Doğası (Tab') ve İradesi	41
10.5. İnsanın Doğası (Tab') ve Akıl	43
10.6. İnsan Doğasının Son Denetleyicisi Olarak Akıl	46
11. Ahlakî Failin Hüküm Koyma Yetkisi	47
12. Hikmet Metafizigi ve Karşıtlıklar Âleminde Ahlak	48

12.1. İlahî Fillerin Gerekçeli Oluşu:	
İlahî Fiillerde Amaçlılık	49
12.2. İlahî Fiilin İnsanın Yararına Yönelen Doğası	52
12.3. Ahlaki Fiillerde Görelilik: Yönler (Vücûh) Teorisi	54
12.4. Maslahata Karşı Hikmet: Hikmet Üzerinden Mu'tezile	
Eleştirisi	57
12.5. Kötünün Yaratılmasının Allah'ın Bilgisi ve Hikmeti	
Temelinde Değerlendirilmesi	61
12.6. Kötünün Yaratılması: Yarar-Zarar Diyalektiği ve	
Ahlaki Sonuçları	67

MÂTÜRÎDÎ GELENEKTE

İKTİDARIN KURULUŞU

1. Dinin ve Siyasetin/Siyasi Liderliğin (İmamet/Hilafet)	
Doğası: Teorik Çerçeve	78
1.1. Siyasal Bir Otoriteye İhtiyaç Var mıdır?	
Aklen Zorunlu Olan Şer'an da Zorunlu mudur?	78
1.2. Siyasal Liderlik Dinî Bir Etkinlik midir İctihadi	
Bir Etkinlik mi?	80
1.3. Nübüvvet ve Meliklik/Krallık	82
1.4. Efdal-Mefdûl Tartışması: Lider Olarak Toplumun	
En Faziletlisini Seçmek Zorunlu mudur?	83
1.5. Liderlikte Veraset ve Liderin Masumiyeti Sorunu	84
2. Mâtürîdî Gelenekte Siyasayla İlişkilendirilebilecek	
Terimler	88
2.1. Biat: Toplum Sözleşmesi/Muâhede	88
2.2. Hüküm: Yönetimde Adalet	88
2.3. Mülk: Temel Özgürlüklerin Kullanımına	
Dayanan Bir Yönetim	89
2.4. Emanet, Ehliyet ve Liyakat	90
2.5. Ulu'l-emr ve Lidere İtaat	90
2.6. Müşâvere	91
2.7. Velâyet: Özel ve Tüzel Hakların Korunmasını	
Sağlayan Denetim	91

MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCENİN

KARAKTER TAHLİLİ

1. Ayrı Bir Mezhep Kimliği Olarak Mâtürîdîliğin İnşası	97
2. Dönemlendirme Problemi: Mütেকaddimun ve	
Müteahhirun Ayrımında Hat Gazâlî midir İbn Sînâ mı?	99
3. Akıl, Fıtrat/Tab', İrade ve Kudret Bağlamında	
Mâtürîdîliğin Karakteri	101

KELAM'DA MODERN YÖNELİMLER	107
1. Giriş	107
2. Kriz Teolojisi	109
3. Kültür Teolojisi	110
4. Teolojiyi Mitolojiden Arındırma: İçkin Metafizik ve İçkin İnayet	114
5. Teolojik Antropoloji ve Bilinçli Otonom Özne	118
6. Kanıtı Dayalı Düşünce	121
7. Metafizik Ön Kabullerin Dinsel ve Bilimsel Olanı Kavramadaki Belirleyiciliği	123
8. Kelam'ın Dil Kökeni	125
 HAKİKAT, MUTABAKAT ve YANLIŞLAYARAK İLERLEME	 133
1. 'Varlığa En Uygun Formu Bulma Arzusu'	133
2. Hakikat: Doğrulama ya da Yanlışlama	136
3. İnancı Akli Kanıtı Dayandırma Zorunluluğu (Evidentialism)	137
4. Hikmet ve Kanıt	139
5. Makul Olmayan Bir Soru: Hangi Akıl?	141
 DİZİN	 147

ÖN SÖZ

Klasik ahlak düşüncesi kişiyi (1) arzularından bağımsız hareket eden, (2) ahlaki nedenlere dayanan, (3) eylemlerinin doğasını bilen ve (4) yaratacağı sonuçları hesap eden ve bunun sorumluluğunu üstlenen, (5) özgür rasyonel bir ahlaki fail olarak tanımlar. Bunlar gerçekten de bir eylemin sıradanlıktan kurtulup ahlakî eylem niteliğini kazanabilmesi için gerekli ön şartlardır. Peki, insan eylemlerini gerçekten ne kadar özgürce seçip yapabilmektedir? Sosyal epistemoloji insanın özgür bir şekilde aldığını düşündüğü kararları aslında içinde yaşadığı toplumun etkisi altında aldığını; en temel özelliği tekillik/biriciklik olan insanın aslında sadece bir ana rahminin değil bütün bir toplumun rahminin ürünü olduğunu iddia etmektedir. Bu iddia toplumun çoğunluğu için doğrudur. Kur'an'ın “Çoğunluğa uyarsanız yolunuzu şaşırırsınız” (En'âm, 116) beyanının bir tecellisi olarak biliyoruz ki toplumun ezici çoğunluğu, zaman, mekân, maddi kültür gibi insan yaşamının kök saldıgı mevcut özel koşulları olabileceklerin en iyisi zanneder. Bu kabullenme, kötünün devamını sağlayan ve daha iyiyi arama arzusunu katleden bir teslimiyet ruhunu içinde taşımaktadır. Oysa bu çoğunluğa karşı Kur'an'ın ‘yaratıcı bir avuç azınlık insan’ olarak övdükleri de var (Hûd, 116). Onlar

mevcudun en temel özelliğinin daha iyiye geçişin bir aşaması olma dışında mükemmeli temsil etmediğini bilirler. Bu yaratıcı azınlık, Kur'an'ın "Geleceğin geçmişten daha hayırlı olduğu" (Duhâ, 4) yönündeki beyanını, insan varlığının emanet edileceği daha insanî şartları yaratmaya bir çağrı olarak okurlar. Çağdaş ahlak vurgusunda ahlak teorilerinin ahlakın ve ahlaki fiilin kaynağına dair tartışmaların yerini, ahlaki özneye bırakmış olması boşuna değildir.

Ahlak tartışması, insanın iyi ya da kötüyü vahiyden bağımsız olarak bilip bilemeyeceğinin ötesine geçen ve içinde insanca yaşanan tarihsel-toplumsal şartları var etmeye/adil bir toplum yaratmaya yönelen bir ağırlığa sahiptir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en temel niteliği ahlak olarak tanımlayan insanın hala ahlaklı bir dünya kuramaması hem bir ironi hem de bir trajedidir. İster vahiyle bildirilsin isterse insan sezgisel olarak bilsin, iyi ya da kötünün bilgisinin tek başına ahlakî bir dünya kurmaya yetmediği, kötülüğün sıradanlaştığı bir dünyada insanın fail olarak kendisi iyi olmadan iyiyi biliyor olmasının iyiliği hâkim kılmak için yeterli olmadığı açıktır. Bu durumda mesele iyi ya da kötüyü bilmenin ötesine geçmekte, iyi ya da kötüyü bilmenin neyi gerektirdiği meselesine evrilmektedir. O da, rasyonel ve özgür failin iyiliğin bedenlenmiş, bireyselleşmiş haline dönüşmesidir. İyi bildiklerine yaşamda yer açması ve onları yeşertmesi, kötü bildiklerinin de kökünü kazımasıdır. Burası iyi ya da kötünün bilgisine hâkimiyetin insanı kendi potansiyellerinin sınırlarına yaklaştırdığı, Allah dâhil başkalarından uman talepkâr bağlanma ahlakından direniş siyasetine geçişe zorladığı noktadır. Kur'an'ın sayısız tarihsel örneği insanın gözünün önüne sermesindeki hikmeti de burada aramak gerekir. "Biz insanlara бүтүн bu örnekleri sayıp dökeriz. Zira ancak bilenler akıllarını doğru bir şekilde kullanabilirler" der Kur'an (Ankebut, 43). Bilmenin tek başına yetmediği, bilinenin akledilme-

si başka bir ifadeyle bağlanması gereken daha üst bir gerçekliğin varlığının düşünülmesi talep edilir. Tarihi sadece bilenlerin değil, bilgisine somut bir gerçeklik kazandıranların yönlendirdiği açıktır.

Ahlaktan yoksun bir dünya, Hegel'in ifadesiyle, bir insanlık mezbahasıdır. Bu habis mezbaha döngüsünün bugünkü kurbanları Filistin halkı. Kitabımı ahlaktan yoksun bir dünyada yaşadığımızın en büyük kanıtı olan bu katliamın kurbanı canlara ithaf ediyorum.

Şaban Ali DÜZGÜN
Ankara, Ocak 2024